

कलाचन्दको सुर-प्रेम भित्र....

आभास

छकछक छकछक । एकनासको आवाज । बम्हपुत्र-मेल हुँझिकै हुन्छ पूर्वोत्तर भारततिर । रेलको यस्तो एकनासे आवाजमा पुस्तक पढ्न खुब रमाइलो मान्छु । हातमा छ, 'गांधीजी और उनके शिष्य' । सामुन्नेमा एउटी युवती छे । अलि काली । तर हिस्सी परेकी । उसित एउटा युवक पनि छ । त्यो काली उही युवकसित गफिँदै हुन्छे । उसैतिर आँखा तन्काउदै भन्छे- 'किताबको वास्ना आयो । तपाईंले चाल पाउनु भयो ?' युवक भने किताबको वास्नामाभन्दा युवतीकै वास्नामा आकर्षित छ भै देखिन्छ । त्यो कालीको किताबी वास्ना चालपाउने घ्राणशक्ति । सुन्दै रमाइलो लाग्छ । सायद पढैया छ कि ?! पुस्तकबाट आँखा हटाउदै तिनीहरू भएतिर हेर्छु । युवक किताबको वास्नाको प्रसंगबाट कालीलार्थ विकर्षण गराउन चाहन्छ, सायद । वास्नादार किताब जो छ त्यो त, म अपरिचित पुरुषको हातमा न छ ! ठिठीको प्रश्नको प्रतिक्रिया बेगर नै गाउँन थाल्छ युवक-

'दर्दे दिल दर्दे जिगर दिलको जगाया आपने !'

काली पनि स्वरमा स्वर मिलाउँदै गाउन थाल्छे । मेरो आँखा पुस्तकमा र कान भने तिनका गतिविधीमा अल्झिएका हुन्छन् । देवेन्द्रसित यसभन्दा पहिले पनि रेल यात्रा गरेको हुँ । पढनमै व्यस्त देखिन्थ्यो उसबेला । यसपाली भने पढनमा अलि उदासीन छ । यत्तिकैमा एउटा वृद्ध भित्रन्छ डिब्बामा । मुहारभरि भ्रुप दाही भएको । उ हाम्रो गाउँमा आउने लाल बहादुर गन्धर्व जस्तै आकृतिको । फरक यति । लाल दाइको हातमा सारङ्गी हुन्थ्यो । वृद्धको हातमा सरोद छ । लाल दाइ जदौ मालिक ! भन्थ्यो । यो वृद्ध चाहिँ भनिरहेछ- 'छ, कोही गुनी जन ? जसलाई संगीतमा रुची होस् । बाउल-गान या रवीन्द्र-गान । बंगाली-गान या अंग्रेजी-गान । छ, कोही सुन्ने ? म सुनाउन तयार छु ।'

यो बूढाको र हाम्रो यात्रामा कतै तादात्म्य छ जस्तो । उ छ श्रोताको खोजीमा । हामी छौं कलाकारको खोजीमा । भारतको पूर्वोत्तरमा नेपालीभाषीको वर्चस्व छ रे ! सुनेको धेरै पहिले । बुझौं न त । छ के हाल ? पलैटी शंखलानिमित्त यो यात्रा । रेलमा पलैटी न सही । बर्थ माथिको बसेटी नै सही । नेपाली न सही । बंगाली नै सही । एउटा गायक नै त भेटिएको छ । मनमनै सोच्छु- 'यो वृद्धको आवाजलाई सुन्ने मौका त गुमाउनु हुन्न है !' सामुन्नेको एउटा खाली सीट देखाउँदै संकेत गर्छु र मनमनै भन्छु- 'आउनुहोस् । सुनाउनु होस् ! हामी सुन्न तयार छौं ।'

यतिबेला हाम्रा वरिपरी धेरै खाले स्वरहरू घन्की रहेका हुन्छन् । जुन स्वरले भारतीय रेलको सिङ्गो परिवेशलाई प्रतिनिधित्व गर्ने गर्छन् । अझ भन्नुं । चिनाउने गर्छन् । प्रायजसो गलाको बनावटी प्रक्रियाले ठूलो भोलुम पारिएको आवाजमा कोही भन्दै छ- 'चाऽय कफी । चाऽय कफी ।' अर्को भन्दैछ- 'पुरी सब्जी । पुरी सब्जी ।' फेरि अर्को भन्दैछ- 'च्यऽना, च्याट्पटे, च्यऽना ।' अर्को कोही कुर्लदैछ- 'मुमफली, टाइमपास, टाइमपास, मुमफली ।' रेलको यात्रामा यी यस्ता आवाज भएनन् भने आधा मजा कम हुन्छ भैँ ठान्छु । र हरेक पल्टको यात्रामा यी यस्ता आवाज सुन्दा गुरुदत्तको सिनेमामा रफीले गाएको 'शर जो तेरा चकराए...'को 'तेल मालिश । तेल मालिश ।' सम्भन्छु । यत्तिकैमा सरोदको तारको मधुर टिङ् टिङ् सुरु हुन्छ ।

सा सा सा..... प प प.....

वृद्ध आफ्नो बाजाको सुर मिलाउँछ, र थाल्छ ढोग्न बाजालाई । पुकार्छ, सरस्वती र भन्छ- 'हे सरस्वती माता ! मलाई सुर प्रदान गर !' उसको पुकार सुन्दा यस्तो लाग्छ । उ वर्तमानसित बेमेल पात्र हो । केही छन् । जो भन्ने गर्छन् नि ! 'वर्तमान त सुरमाभन्दा दृश्यमा चलायमान छ । आजको जमाना जो छ, यो त संगीत हेरिने जमाना हो । सुनिने जमाना होइन ।' तिनकानिमित्त यो सुरको पुजारी कलाचन्द साच्चै 'डेटेक्पायर' पात्र होला सायद । हाम्रो समाज भित्र संगीतका कतिपय यस्ता 'स्वनामधन्य' ज्ञाता छन् । जो आफूले भरखर नयाँ र महान विचार प्रतिपादन गरे सरह यही विषयमा नै कुर्लन्छन्- 'संगीत अब हेरिने विषय हो ।' सोच्छु । ती 'महान विचारक'का निमित्त यो वृद्ध कलाचन्दजस्तासितको भेटले के अर्थ राख्दो हो कुन्नी ? कलाचन्दसित देखाउने के नै छ र ! उनीहरूले हेर्दा हुन् ? मुहारभरि तिलचामल दाही । हातमा पुरानो सरोद र खुट्टाको बुढीऔलामा बाँधिएको चाँप । 'वन म्यान व्याण्ड' भैँ छ कलाचन्द । हेर्नकैनिमित्त धेरैले खोज्ने अहिलेका साभा दृश्य कि त कुनै युवतीका नितम्ब हुन् कि त स्तन । त्यसैले त

हेरिने भनिएका संगीतमा कि त नितम्बको आधिपत्य हुन्छ कि त स्तनको । दुर्भाग्यवस कलाचन्दसित ती केही छैनन् जो हेर्नेकानिम्ति चाहिन्छन् । त्यसैले त उ हेरिने ठाउँमाभन्दा सुनिने ठाउँमा विचरण गर्ने गर्छ । एन.जे.पी.बाट चढेका हामी र धुपगुठीबाट चढेको कलाचन्दबीच गायक र श्रोताको सम्बन्ध गासिँदा रेल फालाकाटा स्टेशन पुगेको हुन्छ । छक्छक् छक्छक् । कलाचन्द गायन थाल्नु पहिले केही बोलिरहेको हुन्छ । उसको यो व्याख्याशैली सुन्दै म अनुमान गर्छु- 'यो बुढामा पक्कै केही छ है ।' भन्छ- 'हे गुनी जन ! मलाई ध्यानपूर्वक सुन्नुहोस् । म माग्ने होइन नि ! एउटा कलाकार हुँ । जहाँ तपाईंजस्ता संगीतप्रेमीको आग्रह हुन्छ, त्यहीमात्र गाना सुनाउँछु ।' यतिभन्दै ऊ गुञ्जन थाल्छ । भक्तिभावको उत्कर्षमा-

ओरे मानुष देखवी जोदी गड, खुदा, भगवान...

धार्मिक कट्टरताको चपेटामा फसिरहने भारतको यो बाउल गायकको अभिव्यक्तिमा बाइबल, कुरान गीताको सार एउटै हो भन्ने भाव हुन्छ । गायन सुन्दा यस्तो लाग्छ कलाचन्द दर्वेसका शिरा र धमनीमा पनि संगीत नै बगिरहेको छ । हाम्रा फत्तेमान दाइले गाउँदाको शारीरिक हाउभाउजस्तै उसको हाउभाउले संगीतको गहिराइमा डुबेको तल्लीन कलाकार हो उ, भन्ने जनाउँछ । उसको खुट्टाको बाँधिएको चाँपको आवाजले मलाई घरीघरी गाइने महोत्सवमा भेटिएको कृष्ण बहादुर गन्धर्वले गजोमा बाँधिएको चाँप सारझैमा ठोकाएर थर्काए भैं लाग्छ । हाम्रा गन्धर्वहरू र दर्वेसमा धेरै समानता हुँदाहुँदै पनि पृथक्ता प्रसस्तै भेटिन्छन् । सत्तरीको छिमलमा आइपुगेको यो वृद्धले शोखले छानेको रहेछ, रेल विचरण । यो उमेरमा पेट पाल्नकै निम्ति यसो गरेको हो त ? हामी दयालु बनी टोपल्छौं । जवाफ आउँछ- 'होइन होइन खास कुरा पेट होइन म सेवानिवृत्त शिक्षक र कलाकार दुबै हुँ । सेवानिवृत्त भएपछि पनि मलाई लागि रट्यो- मैले मेरो कला ज्ञानलाई खुम्च्याउनु हुन्न । यो सायद भगवानको आदेश पनि हो कि ! त्यसैले यात्रुलाई आनन्द बाँड्दै हिंड्छु र आफैँ पनि आनन्दित हुन्छु । गुनीजनले जे दिन्छन् स्वीकार्छु । तर खास उद्देश्य रकम संकलन होइन । कलाको सेवा हो ।' विगतमा सरकारबाट मान्यता प्राप्त राष्ट्रियस्तरको यो कलाकारले बेलायत, फ्रान्स र मोरक्कोमा आफ्नो कण्ठको करामात फैलाइसकेको रहेछ । अमर्त्यसेनबाट अभिनन्दित भइसकेको रहेछ । तर यो दर्वेसलाई मानसम्मान र चार्चाभन्दा रेलको छक्छक्के ताल नै मनपर्दोरहेछ । अहिले सुनिँदै छ । रेलको छक्छक्कसित उसको चाँपको रिदमले अनौठो मिठासको निर्माण गर्दै छ । यतिबेलै दर्वेसको कण्ठ अब अंग्रेजी गानमा प्रवेश गरिसकेको हुन्छ-

माई हार्ट इज लाइक अ सिङ्ग्लि बर्ड...

दर्वेसको आफ्नै कम्पोजिशन । भाषा अंग्रेजी तर कम्पोजिशन र गायनको पारा पुरै बंगाली । गीत सकिनासाथ म भन्छु- 'इट्स युनिक इंग्लिस सङ् इन् बेंगोली स्टाइल ।' त्यो काली युवती बल्ल हामीतिर पुलकित हेर्छे र केही बोल्नुला भैं गर्छे । तर हामी अझै कलाचन्दतिरै केन्द्रीत हुन्छौं । उसको गीत सुनेर बंगाली, गुजराती, बिहारी सबै भुमेकै देखिन्छन् । भेटको छोटो समयमै म कलाचन्दको कलाको प्यान भएको हुन्छु र देवेन्द्र पनि । हामी नेपालका नेपाली । उसको भाषाका अल्पज्ञानी पनि । तर उसलाई हामी रिक्तो हात फर्काउन चाहँदैनौं । दर्वेस हामीतिर हेर्दै भन्छ- 'भालो मानुष ! कलाप्रेमी ।' हाम्रो ठीक सामु छ एउटा पटनावासी । ऊ भारतीय । जसलाई उसितै नारिएर बसेको कलाचन्दले अभिवादन गर्दै उठ्छ । पटनावासीले पैसा मागेको सम्झन्छ कि कसो ? भन्छ- 'म बिहारी हुँ । तिमिले गाएको के हो ? मैले बुझेकै छैन । म किन पैसा दिऊँ ?' बिहारीको बोलीमा भाषिक कट्टरताको गन्ध आइरहेको भैं लाग्छ । कलाचन्द मुस्कुराउँदै त्यो गन्धको भनक र डिब्बाबाट एकैपटक बाहिर निस्कन्छ । बाहिर टन्टलापुर घाम लागेको हुन्छ । म भने पुनः उही पुस्तक, 'गांधीजी और उनके शिष्य'मा फर्कन्छु । मेरा आँखा गान्धीलाई उद्धृत गरिएका हरफमा दौडँदै हुन्छन् । कस्तो संयोग । कलाचन्दको 'माई हार्ट इज लाइक अ सिङ्ग्लि बर्ड' र करमचन्द गान्धीको भनाइमा अनौठो समानता भेटिन्छ । पढ्छु- 'हम पाते हैं कि मन एक वेचैन चिडिया की तरह है, इसे जितना मिले उतना ही यह और चाहता है, और फिर भी इसकी सन्तुष्टि नहीं होती...।'

सोचै हुन्छ । देवेन्द्रलाई पनि बताउनु पर्‍यो यो संयोगका बारेमा । तर त्यतिबेलै त्यो उही काली युवती मसित पहिलोपल्ट बोल्छे र सोध्छे- 'मैले तिम्रो मुहार यसभन्दा पहिले कहाँ देखेको हुँ ?' कस्तो हो त्यो कालीको यो सरल प्रश्नको जादू ? जसले संयोगको त्यो अनौठो प्रसंगलाई एक निमेषमै भुसुकै विर्साइ पो दिन्छ ।